

Bên Cạnh Hoa Lan, Hoa Thủy-Tiên

Bên cạnh hoa Lan nở gần như quanh năm thì hoa Thủy-Tiên lại nở vào dịp Tết âm lịch. Các vị đứng tuổi tại Trung Quốc, Nhật Bản và Việt-Nam xưa có cái thú là chăm chú sao cho có được mấy giò hoa Thủy-Tiên nở vào ngày mừng một Tết. Đầu năm, sau các thủ tục xông đất, mừng tuổi, bên cạnh ly trà nóng, các cụ ngồi ngắm cánh hoa thủy tiên màu trắng muốt, giữa điểm nhĩ vàng với mùi hương thanh thoát thì không còn gì sáng khoái cho bằng.

Hoa Thủy-Tiên trình bày trong bài này là loại thủy tiên gốc từ Trung-Quốc mà ta thường thấy bày bán trong các tiệm của người Hoa khoảng hơn một tháng trước Tết. Người Anh, Mỹ gọi chung loại này với các nhóm tương đồng vào một tên là narcissus. Ngoài ra còn có những tên khác như narcissuses, narcissi, hay danh từ thảo mộc học như narcissus tazetta V. orientales, narcissus tazetta v. chinensis và gọn hơn Ruen. Narcissus là tên một thần thoại Hy-Lạp với dòng thực vật Amaryllidaceae, bộ narcissaceae. Hoa thủy tiên còn được người Tây phương gọi là hoa thiêng (Chinese sacred lily) hay sát nghĩa là water goddess flower (Thủy-Tiên). Đề ca tụng về thánh thiện của hoa thủy tiên có người còn gọi là hoa thiên thần (angel flower plant) hay angel in water. Mặc dù hoa thủy tiên mới được người Tây phương biết đến nhiều vào những năm 1800 nhưng cây này đã trồng từ cổ Ai-Cập và Do-Thái hàng ngàn năm trước. Có thể con đường Tơ-Lụa từ Trung-quốc tới Tây-Ban-Nha đã phổ biến rộng rãi giống hoa này cho khắp cùng thế giới; nhất là những nơi có sự hiện diện của người Trung-Hoa.

Hoa Thủy-Tiên
(Hình của Zanthan Garden/internet)

Tiếng Quan-thoại gọi hoa này là **Shui Xian Hua** và Việt-Nam gọi **Hoa Thủy-Tiên** thay vì thủy tiên hoa. Chơi hoa thủy tiên đối với người Việt và người Hoa ngoài nghệ thuật còn là một biểu tượng của văn hoá, phong tục.

(Hình củ thủy tiên chưa gọt tỉa)

Hoa thủy-tiên giống từ Trung hoa có 6 cánh nhỏ, màu trắng, mỏng như giấy bởi vậy còn gọi paperwhites. Ở trung tâm có nhụy hình vành khăn (corona) màu vàng. Hoa có mùi thơm cam nhẹ. Có loại hoa đơn và loại hoa kép. Người sành chơi lại thích hoa đơn hơn hoa kép.

Hoa thủy tiên, ngoài hương thơm, còn biểu hiệu cho sắc đẹp, sự dịu dàng, và thanh thoát.

Tuy vậy, hoa thủy tiên lại độc vì có chất alkaloid lycorine ở củ và lá nhưng lại dùng để làm thuốc cổ truyền của Nhật bản chữa vết thương tên Kampa.

Có thể trồng hoa thủy tiên trong nhà hay ngoài vườn.

Ngoài vườn, người ta trồng thủy-tiên như hành, tỏi. Thời gian ra hoa từ 35 tới 45 ngày. Đất trồng cần thoát nước; có thể đánh luống cao 2-3 inches gồm peatmoss, compost, vỏ cây, phân chuồng. Củ chôn sâu 3-4" (7.5-10 cm), và khoảng cách 4-5 củ cho một ft² (0.3 x 0.3 m). Gieo củ vào tháng 9 tới tháng 12. Không nên nhổ ngay sau khi hết hoa mà nên để cây vàng, cỗi, để cây có thêm sinh lực sau này.

Một điều cần lưu ý là nếu trồng lại ngoài trời những cây đã trồng trong nhà thì thường không hoa hoặc ít ra hoa và lá thì mọc um tùm, rũ xuống và củ không còn giữ được hình thù nguyên thủy.

Vì lý do nghệ thuật, người ta thích trồng hoa thủy tiên trong nhà.

Nhờ vào đặc điểm là cây thủy tiên có thể sống và ra hoa trong mát nên người trồng tiện chăm sóc và theo dõi cây từ lúc trồng cho tới lúc ra hoa. Người trồng còn có thể tạo dáng cho cây mọc, kìm hãm hay giục cho cây ra hoa theo ý muốn của nghệ nhân. Cây thủy tiên sống được và ra hoa trong nước nên không lo về đất trồng. Sự di chuyển nhẹ nhàng khiến các cụ lớn tuổi dễ chăm sóc hơn. Ngoài ra, Thủy tiên là cây mau ra hoa. Từ củ cho đến lúc ra hoa chỉ cần vài tuần lễ. Cây Thủy tiên không sợ lạnh vì trồng được trong nhà. Hoa thủy tiên khi nở hoa trong nước, người ta liên tưởng đến cánh sen trong ao hồ được thu nhỏ lại dưới dạng tiểu cảnh bonsai.

Mua củ Thủy-Tiên

Nên mua củ thủy-tiên vào khoảng 20 đến 30 ngày trước Tết. Nếu chơi sau Tết thì không thành vấn đề nhưng thời gian ra hoa có thể mau hơn vì khí trời đã thay đổi. Củ thủy-Tiên nên mua trực tiếp của các tiệm người Hoa vì họ có giấy phép nhập cảng và phân phối cho nhau. Giá thị trường là 5 đô-la 2 củ. Củ Thủy-Tiên Trung Quốc thường có dạng con cua hay con nhện gồm một củ lớn và các củ nhánh nhỏ hơn bao quanh như hình nải chuối. Tùy cách tĩa mà chọn củ ít nhánh nhỏ hay nhiều nhánh nhỏ. Củ ít nhánh thì to và có nhiều hoa và hoa lớn. Ngược lại, nhiều củ nhánh thì phần lớn là sinh lá hơn là hoa. Thường củ có 7-9 nhánh là vừa đẹp. Đôi khi có củ có đến 17 nhánh thì cảm chắc sẽ nhiều lá hơn hoa!

(Hình củ thủy tiên sau khi gọt)

Nên chọn những củ còn chắc, no tròn, không bị mềm nhũn, chảy nước. Cũng không chọn những củ đã mọc lá quá cao chứng tỏ đã tồn kho lâu ngày. Cây sẽ yếu vì mất sức. Lá đã cao thường hay gãy, giập, và đầu lá dễ bị cháy, vàng, không đẹp, và phải bỏ sau này.

Chậu trồng Thủy-Tiên

Tùy theo cách phối trí nơi phòng khách mà chọn hình dáng, màu sắc các bình chung hoa thủy tiên cho thích hợp. Xưa các cụ hay chung thủy tiên vào các bát, chén cổ bằng sứ cho tăng thêm phần quý phái, trang trọng. Và cũng tùy bình chung mà ta gọt củ thủy-tiên cho hợp với chiều cao tương ứng. Ngày nay, nhiều người dùng bình pha-lê hay thủy tinh để có thể ngắm cả chum rễ trắng phau như râu bạc. Cũng nên chọn những bình gọn, nhẹ để dễ thay nước trong thời gian đầu.

Để giúp cho cây giữ đúng vị trí ta có thể chêm đá cuội, hòn bi xung quanh.

Đồ dùng để gọt củ Thủy-Tiên

Nên chuẩn bị đồ gọt trước khi mua củ thủy-tiên và gồm có:

- 1 - Dao nhọn, sắc, như Exacto knife, dùng để xé lá.
- 2 - Dao sắc nhưng tù đầu để xán bẹ.
- 3 - Kẹp dài để gấp những mảnh vụn đã gọt tĩa.
- 4 - Nhíp để gấp, xé bẹ lá, cần mạnh, chắc.
- 5 - Kéo cắt để xén lá.
- 6 - Kéo mũi nhọn, sắc, cong mũi để tia bẹ lá chỗ hẻm hóc.

Những vật dụng này có thể mua ở Home Depot hay các tiệm bán đồ thủ công.

Cách gọt củ Thủy Tiên.

Nên ngâm nước củ thủy tiên vài giờ hay cả đêm trước cho củ căng ra thì mới dễ gọt tĩa. Nếu để khô, vỏ sẽ dai hơn và dính sát vào nhau, khó bóc. Kỳ cọ củ cho sạch vỏ khô, đất bụi bám bên ngoài.

Có người đề nghị cắt nhẹ một vòng theo đường xích đạo của củ lớn cũng như củ nhánh; sau đó bóc lần lượt từng lớp vỏ ở phần trên đường xích đạo. Sở dĩ phải bóc lần lượt mà không bóc nhiều vỏ một lúc vì sợ đụng nhằm vào mầm hoa hay lá nằm giữa vỏ bẹ. Nếu gặp mầm hoa hay mầm lá thì phải tránh và dùng nhíp hay kéo nhỏ luôn mé dưới để cắt hay gấp vỏ bẹ ra. Thao tác này cần thông thả, nhẹ nhàng, kiên nhẫn, không cắt phạm hay làm gãy củ mầm.

Cách gọt tĩa này nhìn không tự nhiên và phần vỏ còn lại sẽ cộm lên khi trưng nước hoặc thâm đen.

Người khác lại chủ trương cứ để tự nhiên mà không cắt vỏ như trên. Lần lượt tước vỏ bẹ từ ngoài vào trong từng lớp một cho đến lớp sau cùng thì dừng lại. Lớp vỏ bẹ cuối cùng này dùng làm như cái đĩa hãm sự tăng trưởng. Sau đó đem củ đã gọt tía rửa dưới vòi nước ấm trước khi xếp vào bình hay chậu. Nên nhớ thay nước mỗi ngày trong tuần lễ đầu vì chất tinh bột trong củ nhả ra làm nước đục nhớt. Nước máy ít clor có thể dùng cho hoa thủy tiên nhưng nếu được nước mưa vẫn tốt hơn. Một tuần đến 10 ngày sau, nếu thấy mầm nào tăng trưởng chậm ta có thể cắt lớp màng cuối cùng này để cho nó tăng trưởng mau hơn cho kịp chiều cao mong muốn. Mười ngày sau khi cắt, ta có thể đếm và biết có bao nhiêu mầm hoa. Mỗi mầm hoa ở đầu chóp có một bọc trong chứa nụ hoa non chờ ngày xé bọc bung hoa ra.

Người ta căn cứ vào độ lớn của bọc hoa để điều chỉnh cho hoa nở sớm muộn. Nếu muốn tăng độ lớn của cây nói chung hay độ lớn của bọc hoa nói riêng ta tăng nhiệt độ cho cây bằng cách phơi nắng nhiều hơn, ngâm cây hoa trong nước ấm. Có thể cho thêm B1 hay phân nước pha thật loãng. Nếu nồng độ phân cao quá các đầu lá sẽ quăn hay cháy trước khi có độ cao mong muốn. Các cụ ta ngày xưa rồi rã, mỗi ngày chỉ bóc một lá bẹ cho đến khi có hoa nở. Làm như vậy chỉ kéo dài thời gian chăm sóc mà thôi. Muốn hãm cho cây chậm tăng trưởng, ta có thể bọc bao nylon toàn chậu và bỏ vào phòng lạnh. Muốn cho hoa nở sớm ta có thể dùng mũi dao nhọn chích cho bọc hoa rách ra và hoa nở sau đó.

Khoảng 15 ngày sau khi tía và tùy mức độ tăng trưởng, ta có thể uốn cong lá hay cuống hoa bằng cách lấy mũi dao nhọn và sắc rạch nhẹ một đường nhỏ vào lá hay cuống hoa phía muốn cho lá hay cuống hoa cong vào. Nguyên tắc là mé nào bị thương thì mé đó tăng trưởng chậm và mé không bị thương thì tăng trưởng nhanh hơn làm cho lá hay cuống hoa cong về phía bị thương. Người có óc thẩm mỹ và khéo tay có thể uốn éo lá cây thành hình vẫy rồng, cọng hoa cong xoắn hay kết lá với nhau thành cái tay giỏ hoa, hay hình bonsai, thú vật...

(Hình nụ hoa đã xuất hiện)

Thường lãm hoa lan cũng như hoa thủy tiên ngoài là một thú tiêu khiển còn là một cách tu tâm dưỡng tính. Khi ngắm nhìn một đóa hoa nở ta sẽ ngợi khen Thượng-đế đã cho chúng ta một sự kỳ diệu. Từ đất cát hay chỉ một chút nước đã cho ta một bông hoa màu sắc hoặc rực rỡ như hoa lan hay mịn màng êm dịu như hoa Thủy tiên. Ngoài ra còn thoảng một chút hương thơm làm đóa hoa thêm duyên dáng và làm say mê lòng người. Tết đến, Xuân về, hoa nở, báo hiệu những cái mới sắp đến với những ước vọng đôi khi thật đơn sơ: có thêm đồng xu lì xì đánh đáo, có thêm một cháu nội-ngoại chạy loăng quăng quanh nhà cho vui ba ngày Tết.

Khi nói về các loài hoa, các học giả Trung-quốc cho hoa Lan biểu hiện cho sự quý phái và hoa thủy-tiên biểu hiện cho sự trong trắng, đức độ và lịch thiệp. Theo người viết, hoa thủy tiên đơn sơ nhưng trọn vẹn sắc hương.

Đối với những vị đã hời hưu, thông thả, gọt vài củ Thủy-Tiên chưng trong nhà báo hiệu cho con cháu năm cũ sắp hết, Tết và năm mới sắp tới; sinh khí trong gia đình bừng dậy, hân hoan. Sau những năm tháng làm ăn vất vả, nay, nhâm nhi ly trà, thông thả gọt củ thủy tiên, cặm cụi nôi bánh chưng cho con cháu, người già tự cho mình đó là những phần thưởng xứng đáng lắm rồi.

Người viết mong được góp phần với quý vị trong những niềm vui đơn sơ đó.

Jan. 13, 2011
Trần Đức Tạo